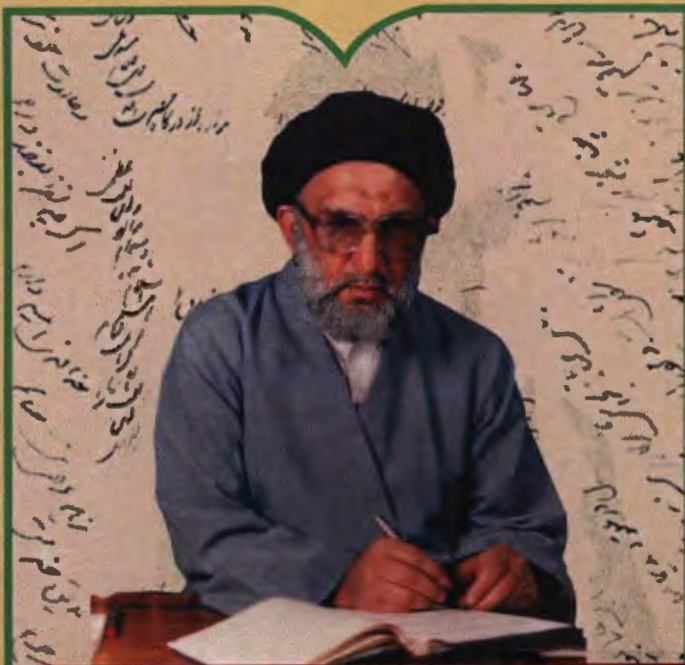

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

ارجنامه

علامه محقق سید عبدالعزیز طباطبائی

ویژه سیزدهمین آیین بزرگداشت حامیان نسخ خطی

عبدالحسین طالعی
محسن صادقی

NATIONAL LIBRARY
& ARCHIEVS OF THE
ISLAMIC REPUBLIC
OF IRAN

A FESTSCHRIFT FOR THE LATE SCHOLAR ALLAMA SYED ABDUL AZIZ TABATABAIE YAZDI

The Present volume is a festschrift in honor of the late Scholar Alama Syed Abdul Aziz Tabatabaie Yazdi (1929-1995).

He devoted his life entirely to sacred cause he sent for himself. he was profoundly devoted to the cause and love of the Qurand and the Ahlul-Bayt. It was for this incentive that he managed to take numerous scholastic trips to here and there in the world . It was in such trips that he collected and identified very precious Islamic manuscripts, a great number of which he edited and had published.

EDITED BY
ABDUL-HOSAEIN TALE'I
MOHSEN SADEQI

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

ارجنامه

علامه محقق سید عبدالعزیز طباطبائی

عبدالحسین طالعی

محسن صادقی

آبان ۱۳۹۲

فهرست نویسی پیش از انتشار کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه:	طالعی، عبدالحسین، ۱۳۴۰ -
عنوان و نام پدیدار:	ارجمته علامه محقق سیدعبدالعزیز طباطبائی / عبدالحسین طالعی، محسن صادقی.
مشخصات نشر:	تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری:	۲۸۰ صفحه
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۴۴۶-۳۶۸-۶
وضعیت فهرست نویسی:	فیبیا
موضوع:	طباطبائی، سیدعبدالعزیز، ۱۳۰۸ - ۱۳۷۴
موضوع:	کتابشناسان - ایران - سرگزشتنامه
شناسه افزوده:	صادقی، محسن
شناسه افزوده:	سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران
رده بندی کنگره:	۱۳۹۲ ط ۲ / ۱۰۰۴ Z
رده بندی دهکی:	۰۱۰/۹۲
شماره کتابشناسی ملی:	۳۳۲۶۶۱۳

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

ارجمته علامه محقق سیدعبدالعزیز طباطبائی

گردآورنده: عبدالحسین طالعی و محسن صادقی

ناشر: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

شمارگان: ۵۰۰ نسخه / چاپ اول ۱۳۹۲

چاپ و صحافی: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

ناظر فنی: نصرت اله امیرآبادی

طراح گرافیک: شهره خوری

بها: ۱۵۰۰۰ تومان

نشان: تهران، بزرگراه شهید حقانی (غوب به شرق)،

بعد از ایستگاه مترو، بلوار کتابخانه ملی

تلفن فروشگاه: ۸۱۶۲۳۳۰۱ - ۸۱۶۲۳۳۱۵ - ۸۱۹۴۱۹۳۶

دورنگار: ۸۸۹۴۷۴۹۶

وبگاه: www.nlai.ir

پست الکترونیک انتشارات: Publication@nlai.ir

فهرست

سخن نخست	۷
مقدمه	۱۳
بخش اول: درباره محقق طباطبایی و آثارش	
علامه کتابشناس / حسن انصاری	۱۹
یاد چهارده سال دوستی / محمد آصف فکرت	۲۳
گزیده مکاتبات محقق طباطبایی / به کوشش محسن صادقی	۲۷
نگاهی بر تحقیق جدید «فضائل امیرالمؤمنین (ع) از احمد بن حنبل» / سید محمد طباطبایی یزدی	۷۱
بخش دوم: مقالات اهدائی	
سیری در کتاب شفاء الصدور / مرتضی فرج پور	۸۱
کتابخانه مجلس شورای اسلامی و فهارس نسخ خطی آن / حسین متقی	۱۱۹
زندگانی شیخ الشرف العبدلی / سید حسین حائری	۱۴۳
آراء عقیدتی [خاندان] بنی العود / زابینه اشمیتکه / ترجمه سید محسن موسوی اصفهانی	۱۵۵
المنتقى من مخطوطات المكتبة الوطنية فی طهران / سید جعفر طباطبایی یزدی	۱۶۷
مروری بر کتاب الشهاب المبین میرزا ابوالقاسم اردوبادی (۱۲۷۴ - ۱۳۳۳ هـ ق) / عبدالحسین طالعی	۱۷۹
بخش سوم: استاد و متون	
محتویات صحن سیدنا الحسین (ع) / سعید هادی الصفار / به کوشش محمدرضا فخر روحانی	۲۰۱
وقفنامه شاه عباس در سال ۱۱۱۳ قمری / فاطمه یزدان پناه	۲۲۳
گزیده اسناد آیت الله سید محمد کاظم طباطبایی یزدی / سید علی طباطبایی یزدی	۲۳۱
بخش چهارم: تصاویر	۲۷۱

به نام آنکه جان را فکرت آموخت

سخن نخست

سپاس و ستایش خدای حکیمی را سزااست که در بخششی مهربانانه به انسان، استعداد تفکر، تعقل و قلم را ارزانی داشت و او با بهره‌گیری از این هدیه‌ی آسمانی به کتابت یافته‌های علمی همت گماشت. سلام و درود بر آخرین فرستاده‌ی پروردگار، حضرت محمد(ص)، که معجزه‌اش کتاب است و اندیشه و کسب دانش و کتابت، در معارف و وصایای او از جایگاهی بس متعالی و والا برخوردار است.

نسخه‌های خطی نه تنها به عنوان گنجینه‌ای ارزشمند که در بردارنده دستاوردهای علمی و فرهنگی علما و دانشمندان است به شمار می‌روند بلکه به دلیل سفر آنها در طول زمان و مکان و دیدار با علما و بزرگان علم و اندیشه، اطلاعات ارزشمند و گرانقدری در قالب یادداشت‌ها، مهرها و حاشیه‌ها را حفظ کرده‌اند. بی‌گمان این ذخائر ارزشمند از مهمترین آثار بشر و اساسی‌ترین ارکان فرهنگی و نشانه‌های بارز تمدن‌ها به شمار می‌آیند. و تردیدی نیست که شناسایی نسخه‌های خطی هر جامعه، بازگو کننده‌ی تاریخ آن جامعه در ابعاد گوناگون و سرگذشت زندگی پیشینیان در زوایای مختلف و گذشته درخشان علمی و فرهنگی آن است. در واقع پیشینه‌ی علمی و هنری تمدن‌ها و جوامع در لابه‌لای نسخه‌های خطی برای آیندگان به ودیعه گذاشته شده است.

نسخه‌های خطی و آثار بر جای مانده در علوم گوناگون مانند: ریاضی، طب، نجوم، حدیث، فقه، اصول، فلسفه، موسیقی، هنر و... نشانگر تلاش گسترده‌ی دانشمندان و هنرمندان در علوم مختلف و اختراع و ابداع‌های بی‌شمار در این عرصه‌هاست.

در حال حاضر نقش مجموعه‌های خطی در شهرت و اعتبار کتابخانه‌های بزرگ و مشهور درخور تأمل و مورد استناد است. کشور ما نیز به جهت دارا بودن گنجینه‌های ارزشمند نسخ

خطی، علی‌رغم خروج و غارت تعداد پرشماری از نسخه‌های نفیس در مقاطع مختلف تاریخ بدست بیگانگان و دلالان، هنوز هم از لحاظ غنای مجموعه‌ها، دارای اعتبار و جایگاه متعالی در جهان است. اقداماتی که در سالهای گذشته، در حفاظت و معرفی این ذخائر بی‌نظیر صورت گرفته است هنوز کافی نبوده و هزاران نسخه در جای‌جای کشور شناسایی نشده و در شرایط نامناسب نگهداری و از دسترس محققان به دور مانده است. سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران به عنوان متولی اصلی و دارنده‌ی مجموعه‌ای بی‌نظیر و قابل‌توجه از نسخه‌های خطی، تلاش گسترده‌ای جهت جمع‌آوری، معرفی، بازشناسی و حفاظت از آن را آغاز نموده است که یکی از مهمترین آنها آماده‌سازی و انتشار مجموعه‌ی چهل جلد فهرستگان نسخه‌های خطی ایران است.

در همین راستا و با وجود مشکلات و کاستی‌های مورد اشاره، خوشبختانه از سال ۱۳۷۹ با برگزاری آیین بزرگداشت حامیان نسخ خطی، ضرورت پرداختن بیش از پیش به مسائل این حوزه میان مسئولان، صاحب نظران و در جامعه‌ی فرهنگی کشور بیشتر احساس شد. این آیین با هدف تجلیل از پیشکسوتان و اساتید برجسته و همچنین تقدیر از مصححان، فهرست نگاران و مولفان کتاب و مقالات تخصصی پایه‌گذاری شد و تا سال ۱۳۸۷ یعنی ۸ دوره توسط کتابخانه موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی برگزار شد. اما در سال ۱۳۸۷ این حرکت در کتابخانه متوقف گردید. در پی آن، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، برای جلوگیری از توقف این اقدام ارزنده و موثر فرهنگی، برگزاری آن از دوره‌ی نهم تا کنون را عهده گرفته و به شایستگی به دوره‌ی سیزدهم رسانده است.

برگزاری منظم این همایش در کنار سایر اقدامات، آثار و نتایج پر باری در حوزه‌ی فعالی نسخ خطی اعم از افزایش فعالیت‌های پژوهشی، گردآوری کتاب‌های خطی توسط کتابخانه‌ها، بزرگ کشور، راه اندازی سامانه‌ها و بانکهای اطلاعاتی و... در پی داشته است. از اولین دوازدهمین دوره، از شخصیت‌های برجسته، پژوهشگران، مصححان و فهرست نگاران نام، همانند: عبدالحسین حائری، محمدتقی دانش‌پژوه، احمد منزوی، علی‌اصغر مهدوی، سیداحمد حسینی اشکوری، سید عبدالله انوار، سید جلال‌الدین محدث ارموی، شیخ آقا بزرگ تهران، آیت الله العظمی مرعشی نجفی، دکتر محمود مرعشی نجفی، حجت الاسلام والمسلمین کاظم مدیر شانه‌چی، دکتر محمود یزدی مطلق، حاج میرزا مهدی ولایی و حجت الاسلام والمسلمه عبدالله نورانی تکریم و تجلیل شایسته صورت گرفته است.

در راستای سیاست تمرکززدایی و مشارکت دادن مناطق و استان‌های فرهنگی کشور این آئین، تلاش شد تا نسبت به برگزاری آن در خارج تهران اقدام شود که خوشبختانه اتفاق در سال ۱۳۹۰ در شهر مقدس مشهد و سال ۱۳۹۱ در شهر شیراز محقق گردید. در آ

سال گذشته در شیراز، سه استاد محقق و برجسته یعنی زنده یاد ضیاءالدین بن حاج شیخ یوسف، مشهور به ابن یوسف شیرازی (حدائق)، آیت الله رضا استادی مقدم (تهرانی) و آیت الله دکتر محمدباقر حجتی، به جهت سال ها مجاهدت و تلاش در احیای متون خطی و نفایس علمی، مورد تجلیل ویژه قرار گرفتند. هم چنین آثار تألیف و تدوین شده در حوزه ی نسخ خطی، اعم از کتاب، مقاله، پایان نامه و نشریه و تلاش شخصیت ها و مراکز فعال در حوزه ی نشر، مرمت و حافظه ی جهانی، توسط اعضای منتخب هیات علمی مورد ارزیابی و داوری قرار گرفت و مؤلفان، محققان، مراکز و شخصیت های تلاشگر در دو سطح برگزیده و شایسته ی تقدیر به شرح زیر انتخاب و لوح و تندیس یاد بود آئین به آنها اهداء گردید.

آثار برگزیده :

۱. کتاب اثیر اومانی (تصحیح)، مصححان: امید سروری و عباس بگ جانی.
۲. کتاب اخبار و لاه خراسان، بازسازی متن از محمدعلی کاظم بیگی.
۳. کتاب المؤلف من المختلف از بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی.
۴. کتاب فهرست نسخه های خطی اهدائی مقام معظم رهبری - جلد های ششم، نهم و یازدهم - از کتابخانه ی آستان قدس رضوی.
۵. کتاب برهان الملة اثری در دفاع عقلانی از حریم مقدس نبوت پیامبر اعظم (ص) و پاسخ به شبهات مربوطه در دوره ی کنونی از حامد ناجی اصفهانی.
۶. مقاله ی برگزیده با عنوان تصحیح نو آئین شاهنامه - منتشر شده در نشریه ی آئینه ی میراث از آقای سجاد آیدنلو.
۷. پایان نامه ی برگزیده ی کارشناسی ارشد با عنوان بررسی جلد های روغنی کتابخانه و موزه ی ملی ملک و آسیب شناسی آنها از خانم ریحانه سلیمی از دانشگاه شهید بهشتی تهران.
۸. ناشر برگزیده، کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی به پاس: الف) چاپ حدود ۹۰ عنوان اثر در حوزه تصحیح متون، نسخه شناسی، فهرست نسخه های خطی و... ب) به واسطه ی انتشار مجلات تخصصی نامه ی بهارستان، پیام بهارستان، متون ایرانی و میراث بهارستان.
۹. مرمت گر برگزیده، آقای مجید ونکی فراهانی، با سابقه ی ۲۰ سال مسئولیت بخش مرمت کتابخانه ی بزرگ آیت اله مرعشی نجفی (ره) دارای تألیفات و سابقه ی تدریس و تجربه ی گرانقدر در ساخت کاغذ، مرمت جلد های روغنی، تذهیب نسخه و...
۱۰. برگزیده ی حافظه ی جهانی، جناب آقای دکتر محمد حسن سمسار، به پاس سال ها تلاش در حوزه حافظه جهانی.

آثار شایسته تقدیر

۱. کتاب تصحیح اختیار المصباح از مهدی دلیری گلپایگانی.
۲. کتاب اطلس قارچ‌شناسی از نگار رئیس‌نیا.
۳. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی (۲ جلد شامل مجلدات) از سید محمدحسین حکیم.
۴. کتاب تصحیح حفظ البدن از محمدابراهیم ذاکر.
۵. کتاب تصحیح دیوان قائمیات از سیدجلال حسینی بدخشانی.
۶. کتاب نسخه شناخت از علی صفری آق قلعہ.
۷. کتاب فاکسیمیلہ با عنوان انیس الخلوہ و جلیس السلوہ از محمدافشین وفایی و ارحام مرادی.
۸. کتاب فاکسیمیلہ با عنوان یتیمہ الدرر و کریمۃ الفقر از بهروز ایمانی.
۹. کتاب فهرست نسخه‌های خطی دو کتابخانه اراک (مدرسه حاج محمد ابراهیم خوانساری و مدرسه سپہ‌داری) از صادق حضرتی آشتیانی.
۱۰. مقاله با عنوان روش‌های نوین شیمیایی و فیزیکی حفاظت و مرمت اسناد و کتب خطی - منتشر شده در نشریه کتاب ماه از خانم مریم افشار پور.
۱۱. مقاله با عنوان تصحیح قصص الانبیای نیشابوری - منتشر شده در نشریه‌ی آیینہ‌ی میراث از خانم اکرم السادات حاجی سید آقایی.
۱۲. پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد با عنوان بررسی استانداردهای مختلف پایش دیجیتال نسخ خطی به کار گرفته در پایگاههای اطلاعاتی نسخ خطی اسلامی از دانشگاه تهران - دانشکده‌ی کتابداری از آقای مجید نبوی.
۱۳. نشریه بخارا به دلیل انتشار ویژه نامه‌ی شماره‌ی ۱۸ در تجلیل از استاد فقیه ایرج افشار، آقای علی دهباشی، مدیر مسئول.
۱۴. مرمتگران شایسته تقدیر، خانم سهیلا آهن پنجه و آقای حسن احسن.
۱۵. شخصیت‌ها و مراکز شایسته‌ی تقدیر ویژه‌ی شیراز: خانواده‌ی وصال شیرازی، استاد محمد نعمتی (خوشنویس)، آقای علی فصیح شیرازی، محمد رضا محرری، حجت الاسلام و المسلمین محمد برکت، آقای محمدعلی کاظمی، آستان مقدس حضرت احمدبن موسی شاه چراغ (ع) به عنوان حامی شایسته تقدیر در حوزه‌ی نسخ خطی (حاج سیدحسن دستغیب) و مرکز علم و فناوری شیراز و پایگاه استنادی جهان اسلام - به عنوان حامی شایسته‌ی تقدیر در حوزه‌ی نسخ خطی (دکتر جعفر مہرادی).
۱۶. میهمانان ویژه آقایان: مهدی خواجه‌پیری مشیر، به عنوان حامی شایسته‌ی تقدیر در

عرصه‌ی بین الملل

امسال نیز سازمان اسناد و کتابخانه‌ی ملی جمهوری اسلامی ایران، به حول و قوه‌ی الهی و به اهتمام کارشناسان سخت کوش، در نظر دارد سیزدهمین آئین بزرگداشت حامیان نسخ خطی را در هفته‌ی کتاب، با شکوه‌تر از گذشته برگزار نماید. در این همایش علاوه بر تقدیر از آثار برگزیده و شایسته‌ی تقدیر، از دو تن از شخصیت‌های نامدار، یعنی استاد زنده یاد آیت‌الله سیدعبدالعزیز محقق طباطبایی یزدی و دکتر سیدمحمد دبیرسیاقی، به عنوان نسخه پژوهان برگزیده، تجلیل ویژه صورت خواهد گرفت.

براین مبنا و در ادامه‌ی سنت حسنه در تدوین و انتشار ارجنامه در سال‌های اخیر، کتاب حاضر به معرفی زندگانی علمی مرحوم سیدعبدالعزیز محقق طباطبائی می‌پردازد. مرحوم سیدعبدالعزیز طباطبائی (۱۳۰۸-۱۳۷۴) نسخه‌پژوهی سخت‌کوش و عالمی بلندهمت و اندیشمندی فرزانه بود که مراتب عالی فقه، اصول، کلام و فلسفه را از محضر بزرگان حوزه‌ی نجف، همچون آیت‌الله‌العظمی خویی، آیت‌الله‌العظمی سیدعبداله‌هادی شیرازی، آیت‌الله بادکوبه‌ای و... فرا گرفت. او توفیق داشت عمر پر برکت خود را صرف اهتمام و خوشه‌چینی از خرمن معارف بلند اهل بیت علیهم السلام نماید. آن مرحوم در سال‌های تحصیل در نجف اشرف افتخار و توفیق یافت از مؤانست و مصاحبت دوتن از شخصیت‌های درخشان و فرزانه‌ی جهان اسلام، یعنی علامه آقا بزرگ تهرانی، صاحب الذریعه و همچنین علامه شیخ‌الحسین امینی، مؤلف اثر گرانسنگ الغدیر بهره‌مند گردد. این آشنایی و مجالست، در رشد و پرورش شخصیت فرهنگی سیدعبدالعزیز و علاقه‌ی فراوان او به علم کتابشناسی و احیای میراث کهن اسلامی و شیعه بسیار تاثیر گذار بود. آثار ارزنده‌ی او در موضوعات کتابشناسی، فهرست‌نگاری، تصحیح متون و نسخه پژوهی و... نام و یاد ایشان را جاودان ساخته است.

بی گمان نام این بزرگان همواره و همانند لوح زرینی بر تارک فرهنگ درخشان کشورمان خواهد درخشید. و یقین داریم کوشش سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران و عشق و اهتمام برگزار کنندگان آئین بزرگداشت حامیان نسخ خطی در جهت پاسداری از حریم صاحبان علم و اندیشه و بالندگی و توسعه و تعالی فرهنگ ایران اسلامی معنا خواهد شد. در پایان لازم می‌دانم از همه‌ی اعضای محترم دبیرخانه‌ی همایش در بخش علمی و اجرایی و همکاران اداره کل نسخ خطی و نادر و به ویژه آقایان عبدالحسین طالعی و محسن صادقی که زحمت تدوین این کتاب را بر عهده داشته‌اند سپاسگزاری نمایم.

من الله التوفیق

دکتر اسحق صلاحی

آبان ۱۳۹۲

مقدمه

۱. از روزهای دور که نام ابراهیم خلیل الله علیه السلام، پیام آور بزرگ الهی، با مهمان نوازی پیوندی استوار یافت، و آن بنده مقرب خدا به عنوان نمادی جاودانه برای نهادهی صادقانه شناخته شد، هزاران سال می گذرد.

۲. رنج بردن و توشه انداختن و به دیگران بخشیدن و دیده از منت و توقع پوشیدن و مردمان را بهره ور ساختن و لذت بردن، خلاصه ای است از زندگی اهل کرامت، که همواره در کنار تلاش های خالصانه خود می گویند.

«إِنَّمَا نَطْعُمُكُمْ لَوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا، إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبَّنَا يَوْمًا عَبَّوسًا قَمَطِرًا»
(انسان - ۹ و ۱۰)

۳. و آنگاه که این بخشش، بذل علم و معنویت باشد، یعنی انسان کریم مردمان را به خوان احسان ادب درس و ادب نفس فراخواند، و دیده از نام و نام فرو پوشد و صادقانه در راه ترویج علم و ایمان و عمل کوشد، فضایی معنوی فرا دست می آید که جلوه ای از بهشت جاودانه را می نمایاند.

۴. در این دفتر، سخن از پژوهشگری پرتلاش است که «سید عبدالعزیز طباطبایی یزدی» نام داشت؛ بزرگ مردی متواضع از دیار یزد - نواده مرجع و زعیم عظیم آیه الله سید محمد کاظم طباطبایی یزدی - که دوستان و حتی شاگردانش با تمام عظمتی که برایش قائل بودند؛ او را به یک نام می شناختند: «حاج آقا عزیز»، نامی ساده و بلند که عزت آن مرد را نشان می داد، عزتی برگرفته از عبودیت خدای عزیز.

۵. نزدیک به هفت دهه خواند و نوشت و اندیشید و از استادان آموخت و خود به دیگران آموخت و یافته های خود را - بی چشم داشت - به خواستاران دانش و بینش سپرد، خواستارانی در تمام سطوح، از مقدمات ابتدایی گرفته تا درجات بالای پژوهشی. در این راه، با خستگی

بیگانه بود و سر از پا نمی‌شناخت. حاصل عمر او، دهها پژوهشگر شد که در یک مدرسه سیار غیررسمی، از استاد، درس علم و اخلاق - توأمان - فراگرفتند و هر یک، در جای خود استادی شد و سفرهٔ بذل دانش و بینش گسترد.

۶. تعلیم او به علم محض محدود نبود. در خلال کلام و عمل خود، «منش» را همراه با «روش» می‌آموخت و هر که نزد او می‌نشست، گرچه در زمانی کوتاه، توشه‌ای می‌آندوخت. در تکریم استادان، گاه به زبان اشک دیده سخن می‌گفت، زبانی که واژگانش از جنس دل است و اثرش نیز در دل ماندگار می‌شود.

۷. جهاد علمی را برای دفاع از ساحت مقدس خاندان نور علیهم‌السلام می‌خواست. گویی شعر شیخ بهاء‌الدین عاملی در قصیدهٔ الفوز و الامان را - که در مدح حضرت صاحب الزمان عجل‌الله تعالی فرجه سروده - همواره فرادید خود داشت که: «خیر الدمع دمع کان للدار». اما این انگیزهٔ والای آسمانی، مانع از آن نمی‌شد که رعایت اخلاق پژوهش را، به تمام پژوهشیان - از هر ملت و نحله و با هر دیدگاه و اندیشه - بی‌دریغ کمک کند، و همه را به تعلیم و ارشاد خود بنوازد.

۸. آنگاه که پس از ۶۸ سال تلاش بی‌امان دیده از جهان فروبست، آثار مکتوبی که از او انتشار یافت، اندک بود، به عدد انگشتان دو دست. این عدد برای دانشوری که ذهنی تیز بین، حافظه‌ای قوی، قلمی روان و انگیزه‌ای بالا داشت، کم بود. اما دست کم در مقدمهٔ نود کتاب کوچک و بزرگ، از همکاری و همراهی سیدالمحققین در تولید و تحقیق و نشر آن کتابها یاد شد که این همکاری، گاه در حد تحویل یک کتاب آمادهٔ نشر به یک نویسنده بود! ۹. برخی از گویندگان و نویسندگان که با نگاه کمیت محور می‌نگرند و فقط تعداد کتابهای منتشره و حجم صفحات آنها را ملاک می‌دانند، نسبت به محقق طباطبایی زبان به اعتراض می‌گشایند. اما تیزبینانی که ارزش تربیت این همه پژوهشگر را می‌فهمند، «سیدالمحققین» را - که مرجع تحقیق چند دههٔ اخیر بود - در دهها کتاب و مقاله سهیم می‌بینند، و حضور پنهان او را همچون بوی گل در این فضای معطر احساس می‌کنند.

به اینها بیفزاییم اخلاق پژوهش و نگارش و وارستگی از دام نام و نان را، که شأنی والا تر از کمیت دارد و در سیره و عمل دست پروردگان محقق طباطبایی به خوبی هویدا است. و نیز توجه شود به دهها کتاب و رسالهٔ ارزشمند که آن فقید نوشته بود و امید است امکان نشر آنها فراهم آید.

به همین دلیل، پروندهٔ او بسته نمی‌شود. بلکه همواره در این گونه آثار و مآثر زنده است. بلکه می‌توان او را مصداق این شعر دانست:

ای بسا شاعر که بعد از مرگ، زاد چشم خود بربست و چشم ما گشاد

۱۰. تصمیم دبیرخانه همایش حامیان نسخ خطی برای بزرگداشت محقق طباطبایی، فرصتی است مغتنم، از سویی برای تبیین ابعاد و جوانب شخصیت آن بزرگ، و از سوی دیگر برای عرضه نو یافته‌ها و ره‌آوردهای پژوهش‌هایی که در منظومه فکری آن فقید بوده‌اند.
- بدین روی، ارجنامه‌ای فراهم آمد که دو محور یاد شده را - گرچه محدود، ولی مفید - در بردارد. تهیه این ارجنامه در مدتی بس کوتاه، مدیون همکاری نویسندگان مقالات و محققان رسائل است که تشکر از تمام آنها وظیفه‌ای جدی است. و نیز :
- سپاس از دکتر اسحاق صلاحی ریاست محترم سازمان اسناد و کتابخانه ملی و نیز دکتر علی‌اکبر صفی‌پور معاونت این سازمان، و دیگر دست‌اندرکاران دبیرخانه همایش حامیان که این موضوع را در دستور کار برنامه سال ۱۳۹۲ قرار دارند.
- سپاس از تمام عوامل اجرایی همایش که زمینه این نشست علمی را فراهم می‌آوردند.
- سپاس از مؤسسه محقق طباطبایی که در تهیه اسناد و مقالات، کمک شایانی رساندند.
- سپاس از سرکار خانم آمنه هزارخانی و خانم شهره خوری برای صفحه‌آرایی زیبا، و دیگر دست‌اندرکاران چاپ که وسیله انتشار کتاب را در فرصت اندک مهیا کردند.
- امید که این گام کوچک را - که در ماه محرم، ایام شور و شعور حسینی برداشته می‌شود - خدای بزرگ به فضل خود بپذیرد، در آستان بلند اهل بیت عصمت علیهم‌السلام مقبول افتد، و اهل علم و نظر از آن بهره گیرند.

عبدالحسین طالعی

محسن صادقی

آبان ۱۳۹۲

بخش اول
درباره محقق طباطبایی و آثارش

علامه کتابشناس

حسن انصاری

نویسنده این سطور به دلیل نسبت خانوادگی با مرحوم علامه سید عبدالعزیز طباطبایی، این توفیق را از سالهای ۱۳۶۶ شمسی به بعد داشت که در قم، مشهد و تهران به صورت متناوب حضورا و یا از طریق تلفن، همواره از تجربیات استاد در رابطه با عرصه کتابشناسی، نسخه شناسی و رجال و تراجم شیعه و سنی بهره مند شود. از میان استادانی که از محضر آنان در این گونه دانشها بهره برده ام، البته جایگاه استاد ممتاز است، اما مهمتر از آن به نظر من شیوه بی بدیل آن استاد در آموزش شاگرد بود. در تمامی این سالها، در طول دوران انتشار مجله وزین تراثنا و کار بر روی مقالاتی که استاد در این مجله منتشر نمودند و نیز در مورد سایر کتابها و تحقیقاتی که در طول این سالها تا پیش از وفات ایشان، در دستور کار استاد بود، موردی را نمی شناسم که در طول کار، با پیش کشیدن بحث درباره مقالات خود و سایر کارهایی که در دستور کارشان بود، به گونه ای قصد آموزش نداشته باشند. در زمان کنفرانسهای غدیر لندن و شیخ مفید قم، بهره وری من از روند تحقیقات ایشان بسیار بود و من می کوشیدم قدم به قدم شیوه ممتاز استاد را در شناسایی نسخ خطی و کتابشناسی آثار شیخ مفید دنبال کنم. یاد می آید که در روزهای پیش از آغاز کنفرانس شیخ مفید که استاد بر روی آثار شیخ مفید کار می کردند و از دیگر سو علامه محقق آقای جعفری، بر روی مقاله ممتازشان در خصوص کلام شیخ مفید تحقیق می کردند، و به همین مناسبت هم چند روزی استاد جعفری در قم مهمان مرحوم طباطبایی بودند، من هم چند روزی را در قم در محضر این دو استاد بودم و از نزدیک شاهد عشق و علاقه استاد در کار و نیز شیوه تحقیق

بر روی فهرستها و تذکر اشتباهات فهرست نویسان بودم. آقای جعفری همیشه از وسعت دانش استاد در فن رجال و کتابشناسی ستایش می کرد و استاد نیز عمیقاً معتقد بود که کسی را به جامعیت آقای جعفری نمی شناسند. زمانی نیز در خدمت دو استاد در قم بودم و شیوه کار ایشان را بر روی الارشاد شیخ مفید، چاپ مؤسسه آل البيت به دقت دنبال می کردم. زمانی را یاد دارم که استاد بر روی نسخه چاپی کتاب العمدۀ ابن البطریق کار می کردند و اسناد و متون احادیث را مورد بازبینی قرار می دادند. کار استاد به عنوان چاپ دوم کتاب العمدۀ در قم و البته بدون نام استاد به چاپ رسید ولی خوب به یاد دارم که استاد می فرمودند که در نسخه چاپ نخست جامعه مدرسین بیش از هزار غلط راه یافته است که در چاپ دوم (وسیله مؤسسه الامام الصادق قم)، اصلاحات استاد همگی در نظر گرفته شد. طبعاً در هر فرصتی شیوه تصحیح اسانید را هم در این کار و هم در دیگر کارهای استاد به دقت از محضر ایشان فرا می گرفتم. در مورد کار بر روی مستدرک الذریعه و نیز حواشی الذریعه که در سالهای اخیر بیشترین همت را درباره آن مبذول داشتند و نیز درباره مقالات محققانه ایشان در رابطه با نهج البلاغه و شراح آن و نیز اهل البيت فی المكتبة العربیة، همواره سخن در رابطه با مولفان و نسخه های خطی به ریزبینی هایی در خصوص نسخه های خطی و عرصه کتاب نویسی در تمدن اسلامی می کشید و چون نویسنده این سطور علاقه ویژه ای به این دانشها و از جمله شناخت رجال سنی و شیعه قرون نخستین داشتم، طبعاً درباره کتابهای این نویسندگان و نسخه های آنها و اموری از این دست، از ایشان بهره می بردم. مجالس بحث و مذاکرات ایشان با اهالی علم و محققان در منزل ایشان و یا در سفرهایی که به تهران، مشهد و اصفهان داشتند و من نیز در بخشی از آنها توفیق حضور داشتم، بسیار قابل استفاده بود. در قم مجالس ایشان در روزهای جمعه، همانند مجالس مذاکره و بحث علمی در سده های نخستین اسلامی بود؛ و من را همواره به مجالس وراقان بغداد عصر ابن ندیم، که در حقیقت از مهمترین مجالس مذاکره و بحث علمی در مدینه السلام بود، می برد. در مجالس ایشان همه سخن بر سر کتاب و نسخه و شناسایی رجال کهن بود و هر یک از تجربیات خود در زمینه کتاب سخن می راند. در آن دوره ها کار من بیشتر در رابطه با رجال شیعه و نیز سنیان بغداد بود و برای استفاده از کتابخانه استاد به محضر ایشان می شتافتم. در آن دوره بود که من مشغول تألیف مقاله ابن ندیم برای دایرة المعارف بزرگ اسلامی بودم و استاد برای من تمثیل ابن ندیم در زمانه ما بود. آن سالها من در رابطه با علمای شیعه در سده های پنجم و ششم یعنی عصر پس از شیخ الطائفه کار می کردم و به همین دلیل در مورد یافته های خود با ایشان به مشورت می پرداختم. در رابطه با ابوعبدالله علوی، نویسنده زیدی سده پنجم کوفه نیز وضع بر همین منوال بود: استاد درباره او تحقیقات زیادی انجام داده بودند و من هم

به دلیل کاری که از سالها پیشتر بر روی الجامع الکافی این نویسنده زیدی انجام می‌دادم، بنابراین همه جا از اطلاعات ایشان بهره می‌بردم و یافته‌های خود را در مقام مشورت با ایشان در میان می‌گذاشتم. متأسفانه تنها پاره‌ای از این تحقیقات درباره ابوعبدالله علوی و نیز مشایخ شیخ الطائفه و نیز موارد بسیار زیاد دیگری از این قبیل منتشر شده است.

اینجا فرصت را غنیمت می‌شمردم و دو نکته را متذکر شوم:

به دلیل اینکه من همواره از کتابخانه ایشان بهره می‌گرفتم و کتابها و نسخه‌های عکسی ایشان را برای استفاده شخصی و نیز بهره‌وری مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی گاه مدتها در اختیار داشتم، می‌دانم که استاد به یادداشت نویسی بر روی برگه‌های کوچک و درشت و یا بر روی نسخه‌های کتابخانه شخصی خود عادت داشتند؛ بنابراین شایسته است هر چه زودتر بسان یادداشتهای مرحوم میرزا محمد خان قزوینی، این یادداشتهای منتشر شوند. ایشان شماری از تحقیقات را نیز به دلایلی نیمه تمام رها کرده بودند و گاهی نسخه خود را برای تداوم کار به دیگران می‌سپردند، نمونه آن کارهایی است که بر روی کتابهای حموی جویی و ابن عساکر انجام داده بودند و آنها را با اخلاص تمام در اختیار مرحوم محمودی قرار دادند که ایشان هم در کارهای خود همواره به سهم مرحوم استاد اشاره کرده‌اند. از جمله کارهای مهم ایشان، کار روی مناقب ابن طلحه، عقد الدرر و مناقب ابن المغازلی است که در مورد کتاب اخیر کار را نیمه تمام رها کرده بودند. همه این کارها و منتخباتی که از نسخه‌های خطی کتابخانه‌های ترکیه، شام، ایران و عراق و موزه بریتانیا با خطی زیبا نگاشته بودند، همگی شایسته انتشارند.

نکته دوم اینکه باید گفت در برنامه کاری ایشان بسیاری از کارهای نا تمام وجود دارد که بهتر است در چارچوب عناوین همان تحقیقات منتشر شود، فی المثل ایشان در سالهایی درصدد تکمیل تحقیقات خود بر روی کتاب فضایل امیرالمؤمنین احمد بن حنبل بودند که درست در همان سالها من مشغول نوشتن مقاله احمد بن حنبل برای دائرةالمعارف بزرگ اسلامی بودم و بسیار پیش می‌آمد تا درباره مشایخ احمد بن حنبل و کتاب المسند وی و عقاید احمد در رابطه با مسئله تربیع مطالبی مطرح می‌شد که به همین دلیل ایشان اهداف کار خود را در این رابطه مطرح می‌کردند. مجموعه احادیث فضایل که در روی برگه‌ها و کاغذهای بی‌شماری از ایشان باقی مانده است، عمدتاً مربوط است به تعلیقات کتاب فضائل امام احمد. کارهایی دیگر نیز از همین قبیل است، کارهایی مانند: اهل البیت فی المکتبه العربیة و شروح نهج البلاغه که تا روزهای آخر بر روی آن کار می‌کردند و در همین رابطه یادم می‌آید که آخرین تماس تلفنی ایشان، یک شب پیش از وفات آن مرحوم در خصوص

سند مائۀ کلمۀ جاحظ بود به روایت ابن ابی طاهر طیفور. بسیاری از اوراق باقیمانده از آن مرحوم نیز به همین دو کار و یا به کار سترگ مستدرک الذریعه باز می‌گردد، گرچه ایشان فرصت تبییض این اوراق را در عمده موارد پیدا نکردند. در حقیقت کارهای استاد همگی در یک نظم منطقی که از پیش از سوی ایشان در رابطه با آنها برنامه‌ریزی شده بود، قرار داشت که متأسفانه در مورد تکمیل بیشتر آنها عمرشان کفاف نداد، اما می‌توان آنها را در چارچوب همان نظم، گرچه در شکل ناقص منتشر نمود.

یاد چهارده سال دوستی

محمد آصف فکرت

در اوائل ۱۳۶۲ خورشیدی با دانشمند فقید شادروان آیة الله سید عبدالعزیز محقق طباطبائی آشنا شدم. از اقامت من در ایران شش ماه گذشته بود و به تازگی سعادت تشرّف به آستان قدس یافته و پذیرفته بودم که همه نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی را در دفاتری که به همین منظور تهیه شده بود، ثبت کنم. شادروان محقق طباطبائی نیز، در همان موقع برای نگارش فهرست مخطوطات فقهی آن کتابخانه دعوت شده بود و از حسن اتفاق محل کار ما یک اتاق تعیین گردید.

یک سلسله علل معنوی ما را به هم نزدیک ساخت چند سالی می‌گذشت که ایشان ناگزیر شده بود خانه و کتابخانه و درس و تحقیق در عراق را رها کند و مقیم آستانه مقدسه قم شود. نگارنده نیز ناگزیر آکادمی علوم افغانستان و خانه و کاشانه کابل را ترک گفته و به آستانه مقدسه رضویه پناه جسته بود.

آشنایی فقیر با خطوط قدیمه و صعب القراءه بسیار مورد تحسین ایشان واقع می‌شد و در نتیجه بسیاری از نسخه‌های نفیس کهن را باهم می‌دیدیم و درهمین همکاری‌ها استفاده فراوانی از محضر ایشان داشتم.

مرحوم محقق طباطبائی یک جهان بینی ویژه اسلامی - جهانی داشت. از جمله به افغانان خوشبین و علاقمند بود. عالمانی از اعظم افغانان، در حوزه، همدرس ایشان بودند، و پیوند دوستانه با برخی از این عالمان تا آخر عمر گرمی‌شان استوار بود.

زمینه کار مرحوم محقق طباطبائی - تحقیق در مخطوطات معارف اسلامی - سید را با

افغانستان و آسیای مرکزی پیوند می‌داد و ایشان این پیوند را گرامی می‌شمرد. رشته این پیوند از ابو خالد کابلی - صحابی امام سجّاد علیه السلام - تا عزّ الدین حسین و شیخ بهائی (که در هرات درس خوانده و مثنوی در ستایش هرات سروده بود) و تا امروز امتداد داشت، از کش می‌گفت و از سمرقند که رجالی چون کشی و عیاشی پرورده بودند و از بلخ و ایلاق بلخ که ابن بابویه من لا یحضره الفقیه را در آنجا نگاشته بود؛ از کابل که احمد بن عبدالرضا عمده الاعتماد فی کیفیت الاجتهاد را در آنجا تألیف کرده بود؛ از قندهار که همدروسانی از آنجا داشت و سرانجام از هرات و گازرگاه و خیابان و مدرسه میرزایان که شیخ بهائی در آن درس خوانده بود. افزون بر علماء حوزه برخی از دانشوران افغان را در انجمنهای علمی جهانی دیده بود و از برخی بیشتر یاد می‌فرمود؛ از مرحوم استاد عبد الحی حبیبی و مقاله‌ای که در هزاره شیخ طوسی نوشته بود و از فضایل بلخ و دیگر آثارش و از دکتر روان فرهادی و شرح منازل السائرین و صد میدان.

ایشان پس از چندی اقامت در مشهد به قم بازگشت و من ثبت مخطوط رابه پایان رساندم و گرچه فهرست‌نگار و نسخه‌شناس نبودم، خواستم فائده شش جلد دفتر ثبت را عام بسازم و فهرست الفبائی را ترتیب دادم که با وجود مسائلی که برای آن فهرست پیش آمد، سرانجام در ۱۳۶۹ انتشار یافت. مرحوم آقا عزیز بسیار شادمان شد و به یاد دارم که چند نسخه تهیه فرمود. گفتم که این فهرست مختصر با همه نادرستی‌ها و کاستی‌ها چگونه مطلوب شما شد؟ فرمود بسیاری از محققان سالهاست که طالب اطلاعات موجود در این فهرست بوده‌اند و نیازی به شرح مبسوط در چند برگ در باب یک کتاب و مؤلف آن ندارند، بلکه می‌خواهند بدانند چه نسخه‌هایی با چه مشخصاتی از کتاب مورد نظرشان در کتابخانه هست و این مطلوب از این فهرست حاصل می‌شود و پس از این همه کتابخانه‌های ایران به تألیف فهرست‌های مختصر الفبائی اقدام خواهند کرد.

ایشان در آغاز نگارش مصنفات شیعه علاقه جدی به این کار نشان نداد؛ اما چون مسودات جلد اول و دوم را ملاحظه فرمود، نظرات اصلاحی خویش رابه تفصیل بیان فرمود، و ویرایش آن دو مجلد را به عهده گرفت که فقیر در مقدمه آن کتاب مفصلاً به این موضوع اشاره نموده است، هنگام انتشار چهار مجلد از مصنفات شیعه بسیار تحسین و تقریر فرمود و ابراز داشت که اکنون کار مراجعه به الذریعه آسان شد و کسانی که فارسی بدانند آسانتر می‌توانند به مطلوب خویش دست یابند.

چون نسخه‌ای از کتابشناسی جهانی ترجمه‌ها و تفسیرهای قرآن مجید به دست ایشان رسید وضع و ترتیب نگارش را بسیار پسندید و فرمود که در قم توصیه خواهم کرد این روش را در فهرست‌نگاری شان رعایت کنند.

آخرین سخن ایشان

دو روز پیش از وفات تلقن کردند. نخست از مصنفات پرسید و از پایان کار خوش حال شد و الحمد لله گفت. در مورد نسخه‌ای از ترجمه منظوم کلمات قصار حضرت امیر المؤمنین علیه‌السلام و ناظم آن - عبدالله هروی - و این که فهرست نگار او را ظاهراً انصاری گفته، سخنانی گفتند و فقیر نیز نظر خویش را گفت. سخنان امروز مرحوم محقق مفصل‌تر مهربان‌تر و شادتر از همیشه بود. چون به خانه رفتم، فرزندم گفت که حاج آقا طباطبائی تلقن زدند و به تفصیل احوال همه را به نام پرسیدند و او خوشحال بود که حاج آقا از سلامت بهتری برخوردارند. اما نمی‌دانستیم که ایشان با همه ما در واقع وداع کرده بود.

سید خوش سیماء، نورانی، با وقار و پرجاذبه بود آهسته سخن می‌گفت و نگاه بر زمین داشت، پیوسته سخنانش با تبسمی مهربان و نوازشگر همراه بود. سادگی را در همه چیز رعایت می‌کرد و از تکلف و تجمل بیزار بود. در مدتی که تنها بود هرگز وقت خویش را به پختن غذا و تهیه آن صرف نمی‌کرد و نان ماست خوراک روزگار مجرّدی ایشان بود؛ مگر اینکه مهمان یا با غذای مدرسه سهیم می‌شد. البته سفره پرمائده و کریمانه‌اش برای مهمانان معروف و زبانزد بود. صله ارحام را با مهربانی رعایت می‌کرد. در هر سفر مشهد مکرر به سیده محترمه عمه‌ای که مقیم مشهد بود سر می‌زد. از دیگر اقوام و آشنایان نیز به وجه درست عیادت می‌فرمود.

دوستانی که از اهل کتاب و تحقیق داشت، اگر باهم آشنا نبودند، می‌کوشید آنان را به هم مانوس و آشنا بسازد و این آشنائی‌ها غالباً ثمرات خوبی داشت. بسیاری از کارهای تحقیقی نگارنده نتیجه چنین آشنائی‌ها بود. از بردباری، شکیبایی و حسن خلق ایشان حتی در زمان بیماری هم کاسته نشده بود. در سفر دو سال پیش از وفات به مشهد که سخت بیمار بود، شخصی مکرّر تعارف می‌کرد. به من فرمود این شخص انتشاراتی دارد و کارهایی برای کودکان انجام می‌دهد. دلش می‌خواهد سری به آنجا بزنیم. رفتیم و ایشان با حوصله و دقت به توضیحات ناشر گوش داد و به خصوص از بخش کامپیوتر به دقت بازدید کرد و چون درموردی به روایت گفتن نماز در گوش نوزاد - افزون بر گفتن اذان - اشاره شد، سید مدّت طولانی انتظار کشید تا مسؤول کامپیوتر توانست آن حدیث و مأخذ را بر صفحه کامپیوتر ظاهر کند.

از طلب و تقاضا اکراه و پرهیز داشت؛ اما چون پای دیگری در میان می‌بود - به خصوص اگر ذیحق تشخیص می‌داد - تقاضا سهل است که التماس هم می‌نمود.

به ائمه علیهم‌السلام محبت و ارادت مخلصانه و عاشقانه داشت. کتب، رسالات و مقالات متعددی که از ایشان به جا مانده، گواه این مطلب است. محل کار مشترک ما در کتابخانه مرکزی آستان قدس در جایی بود که اول و آخر وقت ازدو صحن می‌گذشتیم. سید در هر صحن سه بار - هنگام ورود به صحن، قرار گرفتن در برابر ایوان بزرگ و هنگام خروج - رو به سوی

مرقد مطهر می ایستاد و اتحاف صلوات و درود می نمود.

البته زیارت شبهای جمعه ایشان ترتیب خاصی داشت.

پیوسته پاس حرمت استادان خویش رامی داشت. از علامه امینی می گفت و از شیخ آقا بزرگ و شرح زحماتی که آن دو، با امکانات محدود، در به ثمررسانیدن کارهای مشترک خویش متحمل شدند. آقای دکتر علی نقی منزوی باحق شناسی یاد می کرد که سید به احترام پدر من، همین اواخر با وجود بیماری قلب، با پیمودن راه دشوار تا به طبقه سوم به عیادت آمد.

رعایت آرامش و آسایش اهل خانه رامی داشت. اخیراً پزشک گفته بود که بهالافت از پله تا محل کار و کتابخانه برای شما زیان دارد، بهتر است در طبقه پایین اقامت کنید ولی ایشان می فرمود: نمی شود؛ چون خانواده طبقه دوم را دوست ندارند و اذیت می شوند.

فضل علمی سید بر کسی پوشیده نیست و آثار بالارزشی از خود به جای نهاده است که طبعاً در مقالات ارادتمندان از آنها یاد شده است، منقولات مکرر و فراوانی که از یادداشت های ایشان در مآخذ و فهرستها هست گواه اعتماد صاحب نظران بر تحقیقات ایشان است.

عکس ها و فیلم های بسیاری از مخطوطات بالارزش و منحصربه فرد کتابخانه های جهان داشت و آنها را بدون هیچ آداب و ترتیبی به دسترس استفاده اهل تحقیق و مراکز پژوهشی می نهاد.

فقیر به فرزندان گرامی و دوستان دانشور ایشان - به ویژه مؤسسه آل البیت سفارش می کند : یادداشتهای پراکنده ایشان که اجل مهلت انتشار آن را نداد، بسیار است و بالارزش. در تدوین و انتشار آنها همت نمایید. به خصوص تهذیب الذریعه که تکمیل و نشر آن یکی از آرزوهای آن مرحوم بود. از فرزندان برومند مرحوم آیه الله سید عبدالعزیز طباطبائی یزدی که از فقیر خواستند این چند سطر را بنگارم سپاسگزارم.

یادداشت

مدتی از رحلت حضرت علامه محقق طباطبایی می گذرد. کنون زمانه دگر گشته است و ما دگر گشته ایم. بی گمان روح پر فتوح سید بزرگوار از مساعی جمیله ای که فرزندان گرامی ایشان در کار کتابخانه، انتشارات و دیگر تحقیقات می کشند، شادمان است و ازین جوانان دانشور و دانشپژوه راضی است. من خوب به یاد دارم که ایشان تا چه پیمانه بی مشتاق همین استفاده از فنون جدید بود. ای کاش ایشان در عالم ظاهر هم این زحمات و نتایج پربرکت را می دید. اما :
چو قسمت ازلی بی حضور ما کردند - گر اندکی نه به وفق رضاست خُرده مگیر

أصف فکرت

۲۹ جمادی الاخری ۱۴۱۷